

Szakirodalmi figyelő

PATON, J. A. (1999): *The Liverwort Flora of the British Isles*. – Harley Books, Martins, Great Horkesley, Colchester, Essex. 626 pp.

A Harley Books kiadó gondozásában jelent meg az a májmoha határozó, amelynek kidolgozottságában és terjedelmében eddig Európában nemigen akadt párja. Az ember első benyomása a könyvről az, hogy „ez terepi határozó”. A/4-es formátuma és közel 5 centiméteres vastagsága mutatja, hogy „otthoni” kézikönyvről van szó. De nem csupán a formátuma nagy, a könyv szöveges része és illusztrációi is hihetetlen munka eredményét tükrözik. A szerző 30 éve kezdett hozzá a könyv írásához, az adatgyűjtéshez. A könyv mérföldkő a májmohák tanulmányozásában, és standard mű lehet az európai mohafőrak számára is.

A bevezető útmutatást ad a gyűjtéshez, az anyag vizsgálatához, a mohaelőhelyekhez és a könyv használatához. A rendszeres rész kulcsot közöl az egyes nemzetségekhez és fajokhoz, valamint tartalmazza az egyes fajok leírását és részletes rajzát. A könyv tárgymutatóval, kislexikonnal és irodalomjegyzékkel zárul. A könyv igazi értékét a részletekbe menő leírások és ábrák adják. Egy-egy fajról átlagosan fél-egy oldal terjedelemben ad leírást, melyhez egy-másfél oldal ábra csatlakozik (20-30 részletrajz!). Nagy részletességgel ír nem csak az egyes fajok morfológiai sajátosságairól, hanem azokról a lehetőségekről is amelyekkel a kritikus taxonok elkülöníthetők. A májmohák határozását az egyedek és részletek változatossága sokszor hihetetlenül megnehezíti, amit csak a herbáriumi anyag időigényes tanulmányozása könnyíthet meg. Ezen igyekszik a könyv átszítani a kezdő bryológust a részletrajzok nagy számával, amelyek megmutatják a sokszor igen különböző vegetatív részeket.

A könyv alkalmas a hazai flóra májmoha fajainak elkülönítésére is, mivel szinte kivétel nélkül tartalmazza a hazai fajokat. A könyv ára horribilis, de biztosan nem érzi azt senki, hogy feleslegesen kidobott pénz.

JAKAB Gusztáv

SHAW, A. J. – GOFFINET, B. (eds., 2000): *Bryophyte Biology*. – Cambridge University Press, Cambridge 476 pp.

Az internetes szakkönyv-katalógusok szerint a Cambridge University Press által kiadott *Bryophyte Biology* a 2000-es év egyik legnépszerűbb könyve. A könyv egy azon bryológiai alpmunkák sorából (*New Manual of Bryology, Introduction to Bryology, Biology of Mosses, Bryophyte Ecology*), amelyek általános betekintést adnak az alapvető bryológiai ismeretekbe és a jelenleg legnépszerűbb kutatási területek eredményeibe.

Külön fejezet tárgyalja az Antocerosz-félék, a májmohák és a lombosmohák morfológiáját. A legújabb kutatási eredmények alapján bemutatja a mohák evolúcióját, és filogenetikai kapcsolatait. Önálló fejezetek tárgyalják a hazánkban is egyre népszerűbb mohákkal kapcsolatos biokémiai, molekuláris genetikai és ökofiziológiai kutatási területeket.

Több fejezet tárgyalja a mohák ökológiájának néhány népszerűbb területét. Részletesen bemutatja a mohák ásványianyag-forgalmát, szubsztrátum-ökológiáját és a környezetszennyezés mohákra gyakorolt hatását. Önálló fejezet tárgyalja a tőzeglápok ökológiáját. Röviden összefoglalja a lápok különböző szempontok szerinti csoportosítását, a moháknak a lápok életében betöltött szerepét és olyan kérdéseket, mint a fajgazdagság vagy egyes lápi fajok elterjedése. Érdeklőség a mohák populáció-ökológiájáról szóló fejezet, mely olyan a moháknál kevésbé ismert témaköröket tárgyal, mint az ivararány, génáramlás, ökotípus differenciáció, hibridizáció stb.

Nagy elismerés a magyar botanika számára az, hogy PÓCS Tamás is szerzőként szerepel a könyvben (nem először hasonló munkákban). BENITO C. Tan szingapúri bryológussal közösen a mohaföldrajzi és a mohák védelméről szóló fejezetet írták. Összefoglalják a főbb elterjedési mintázatokat, és az azok kialakulásáért felelős fontosabb tényezőket. Bemutatják a Föld bryogeográfiai régióinak jellegzetességeit.

A könyv nagy értéke az egyes fejezetek végén található részletes irodalomjegyzék, mely jó útmutatást jelent az egyes témák iránt érdeklődő kutatók számára. Az egyes taxonok és fogalmak visszakeresését a könyv végén található tárgymutató segíti.

JAKAB Gusztáv

KREMER, B. P. – MUHLE, H. (2000): Zuzmók, mohák és harasztok. – Magyar Könyvklub, Budapest. 287 pp.

A Magyar Könyvklub kiadásában a Természetkalauz sorozatban jelent meg Dr. Simon Tibor fordításában és kiegészítéseivel ez a Magyarországon hiánypótlónak számító kötet. Hiánypótló, mert magyar nyelven ez idáig nem jelent meg színes fényképfelvételekkel illusztrált moha-zuzmó határozó. Kivétel a fordító Búvár Zsebkönyvek sorozatban megjelent Mohák, zuzmók, harasztok című munkája, mely azonban egy nagyságrenddel kevesebb fajt mutat be, és elsősorban a tanuló ifjúság érdeklődésére tarthatott számot. Jelen munka ennél jóval többet nyújt. 759 fajt mutat be 535 színes fotón és 365 grafikán. A kötet a Természetkalauz sorozat hullámozó szakmai értékű, hol jobb (Fák, Fűvek) hol gyengébb (Közép-Európa vadvirágai; Orchideák, lásd: Kitaibelia 5(2): 376-377.) részei között a jobbak közé tartozik.

A könyv rövid áttekintést ad az egyes csoportok morfológiai viszonyairól, rendszeréről, evolúciójáról és ökológiai sajátosságairól. Ezt a részt a kötet végén található kislexikon egészíti ki. A munka az egyes fajokat rendszertani sorrendben mutatja be. Közli az egyes fajok morfológiai bélyegeit, termőhelyüket és európai elterjedésüket. Röviden bemutatja a hasonló fajokat és a hazai előfordulási viszonyokat is. Az egyes fajok felismerését kiváló fotók segítik.

Naivítás lenne azonban azt gondolni, hogy e könyv segítségével bárki határozhat mohákat vagy zuzmókat. Határozókulcs híján ez lehetetlen vállalkozás. Óriási segítséget nyújt azonban abban, hogy a kezdő kriptogám specialista elsajátítsa azt a színfelismerő képességet, ami a hagyományos határozók segítségével igen nehéz. Ezért is probléma az, hogy néhány mohafotó megsárgult herbáriumi példányokról készült (pl.: *Psilopilum laevigatum*, *Bryoxiphium norvegicum*, *Fissidens crassipes*, *Cynodontium polycarpum*, *Tortula laevipila* stb.). A könyv Közép- és Észak-Európa fajainak felismeréséhez is nagy segítség, hiányolom azonban a „hasonló fajok” leírásából a magyar vonatkozású fajok megemlítését, mint amilyen az *Enthostodon hungaricus*, *Hilpertia velenovski* vagy a *Phascum floerkeanum*. Néhány mohafaj hazai elterjedésének megítélése jelentősen módosult a fordítás (1998) és a megjelenés (2000) közötti időszakban (pl.: *Lunularia cruciata*, *Sphagnum fimbriatum*, *Sphagnum cuspidatum*, *Andreaea rupestris*, *Dicranum tauricum*, *Zygodon viridissimus*, *Helodium blandowii*, *Ptilium crista-castrensis*). A szövegben elírások is akadnak. A 178. oldalon az *Orthodontium lineare* fajról azt tudjuk meg, hogy „Angliából 1922-ben vándorolt a déli féltekére,...”. Ennek épp az ellenkezője igaz. Az *Azolla caroliniana* moszatpáfrány-faj (278. oldal) nem védett Magyarországon. Sajátos zürzavar figyelhető meg a fajok védettségének megjelölése körül. A 4. oldalon lévő jelmagyarázat egyenlőséget tesz a reliktum (RL!) és a törvényes védelem közé! Így több hazánkban nem élő faj a könyv szerint törvényesen védett (*Usnea florida*, *Usnea longissima*, *Dactylina madreporiformis*, *Cladonia stellaris*, *Nardia compressa*, *Plagiochila punctata*, *Lepidotis inundata*, *Isoetes spp.* stb.) vagy él ugyan hazánkban és védettnek jelölik, holott nem védett (*Sphenobolus saxicola*, *Nowelia curvifolia*, *Calliagon giganteum*).

A fordító fantáziáját dicsérik a sokszor igen találó magyar mohanevek, melyek feltételezhetően a kiadó kérésére kerültek a kötetbe. A könyv használatát hátráltatja viszont, hogy a névmutatóba ezeket a nem ismert és nem használt magyar neveket rakták be, viszont latinul a legtöbb esetben csak a nemzetséget lehet kikeresni.

Mіндеzen hiányosságok ellenére a kötet a sorozat egyik legkiválóbb darabja és nem hiányozhat a hazai botanikusok könyvespolcáról.

JAKAB Gusztáv

ZUPANČIČ, Mitja (1999): Smrekovi gozdovi Slovenije / Spruce forest in Slovenia. – Academia Scientiarum et Artium Slovenica, Classis IV.: Historia Naturalis 36., pp. 222.

Szlovénia lucfenyveseinek részletes áttekintését és jellemzését magára vállaló Mitja Zupančič egy modern szemléletű, de klasszikus szerkezetű cönológiai monográfiát készített. (Fekete Gábor ilyen típusú vegetáciomonográfiák készítésére ösztönözte a magyar botanikus társadalmat az 1997-es „I. Aktuális flóra-és vegetációkutatókonferencián” című konferencián.)

A kétnyelvű tanulmánykötet (teljes szöveg szlovénul, részletes összefoglaló angolul) a Szlovéniában előforduló alpin és szubalpin lucfenyvesek eddig nehezen áttekinthető rendszerét mutatja be. A szerző több mint 25 év terepi tapasztalatait és számos publikáció eredményét, tanulságát ötvözi az összeállítás elkészítésével.²⁰

A kötet 25 lucfenyves társulást ill. földrajzi variánst tárgyal logikus tagolásban. Több esetben számos szubasszociációt is megemlít. Az asszociációk általános leírása néhány mondatban bemutatja a földrajzi elterjedését, karakterfajait. Amennyiben több földrajzi változata is ismert, úgy bemutatja a Szlovéniában

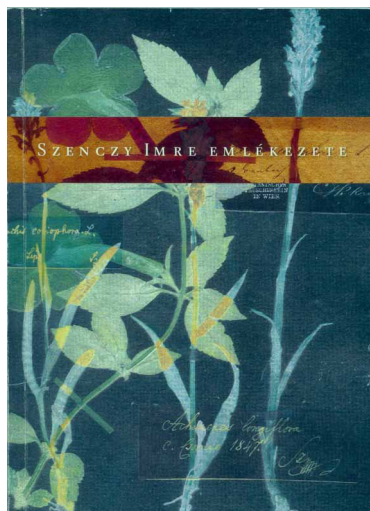
jellemző típus mellett az Európa egyéb területein kialakult állományokat is. A társulás szűkebb, Szlovénián belüli elterjedését követően a fontosabb általános ökológiai jellegzetességeit (klímaigény, lejtőszög, jellemző tengerszint feletti magasság, alapkőzet, talaj) tárgyalja. Ezt követi a társulás szűnszisztematikai (florisztikai összetétel, differenciális fajok stb.) leírása, alegységeinek bemutatása. Végül röviden a szukcesszió dinamikai jellegzetességéről, gazdasági és természetvédelmi jelentőségéről is ír.

Az összeállítás igyekszik rendet tenni az *Abieti-Fagetum*, *Abieti-Piceetum*, *Piceetum subalpinum* néven ismert és gyakran használt fitocönózisok, nem specialisták számára nehezen áttekinthető rendszerében.

A 222 oldalon megjelent kiadványt 20 – főleg egyes társulásokat bemutató – színes fotó, táblázatok és diagrammok teszik még értékesebbé. A könyv mellékleteként megjelent, cönológiai felvételek sokaságát tartalmazó tabellagyűjtemény tovább segíti az eligazodást a közép-európai lucfenyves társulások világában.

BAUER Norbert

BALOGH L. – KÖBÖLKUTI K. (szerk., 1999): Szenczy Imre emlékezete – Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár és Savaria Múzeum, Szombathely. 124 pp.

„...ezek a betűk sem lesznek nemsokára, de megszületésük pillanata, melynek e betűk olyképpen nyomai, mint a porban ugráló veréb nyomának gyors eltűnésre ítélt rajzolata – van.” A jelen írójának, Kornis Mihálynak a gondolata ötlött fel bennem, amikor először néztem bele az alábbiakban bemutatandó kis könyvbe. A pillanat, a jelen, mint maga az örökkévalóság... Ezen a helyen ez persze mindjárt magyarázatra szorul. Az alkotás, a gyűjtés, a gondolat rögzítése valamiképpen az örökkévalóságnak szól. A leírt szóhoz hasonlóan a gyűjtött növény is megőrizni hivatott a pillanatot, dokumentuma a szorgos alkotó ember létének, a dokumentum pedig egyedi és ezért pótolhatatlan. Ezért kell őriznünk és számba vennünk, értékelnünk azt, amit az elődök ránk hagytak, amivel nekünk üzennek.

A 18-19. századi tudós tanár, klasszika-filológus és botanikus, a szombathelyi születésű Szenczy Imre (1798-1860) valódi kutató, szellemi ember volt. Egyike azoknak az elődöknek, akikről beszélünk kell. Ma is fontos és időszerű. Felmerül a kérdés: hogyan lehetnek időszerűek a közel másfélszáz éve halott Szenczy gondolatai, írásai? Mi a titka egyediségének és hitelességének? Azért nagyszerű ez a megemlékező kötet, mert belőle mindez világosan látható. Végigolvasva feltárul az olvasó előtt a klasszikus szerzők (Caesar, Tacitus, Quintilianus) fordítójának, a Kazinczy Sallustius-fordításával vitatkozó filológusnak, az iskolaigazgatónak, a tudós paptanárnak, a botanikus-herbaristának és nem utolsósorban az ihletett természetírónak a képe.

Szenczy enciklopédikus növényismeretre törekedett és ennek megfelelően gyűjtött. Herbáriumai eredetileg közel hatezer lapot számláltak, amelyben a kertek haszonnövényei és a távoli tájakról származó egzotikus dísnövények is szerepeltek. (A máig fennmaradt mintegy négy- és félezer lapot a Savaria Múzeum Természettudományi Osztálya őrzi.) Botanikai munkálkodása azonban nem merült ki a növények gyűjtésében. Írásai arról tanúskodnak, hogy az összképet tekintette, a tágabb összefüggéseket igyekezett átfogni. Az emlékező kötet nagy – ha nem a legnagyobb – értéke éppen az, hogy a teljességükben közölt tanulmányok olvastán személyesen is meggyőződhetünk erről.

Tudós kortársai közül kiemeli az ezekben az írásokban is megmutatkozó lenyűgöző tájékozottsága és hagyományörző erkölcsi értékrendje. Éppen ezek a tulajdonságok teszik hitelessé és ma is elevenné ezeket a szövegeket. A kötet leghosszabb írása a Glockner hegyén (ma: Grossglockner, 3797 m.) tett kirándulás – valójában komoly botanikai gyűjtőexpedíció – részletes elbeszélése. Ennek a mesteri leírásnak korokon és stílusokon átívelő élménygazdagsága, reflexivitása igazi élményt nyújt. Nem kerülhető el itt legalább egy rövid idézet közreadása: “Csodálkozva áll az ember a ’teremtés’ fenségében, maga alatt hagyva a ’világot minden tarkaságával ’s bohóságával egyetemben, ’s lerázván a sors, kor, helyzet ’divat rakta békákat szabadsága’ magas érzetében felfedi a ’világ’ gyermekeinek ezer alaku fondorkodásait, cselszövényeit, véleményeszélyeit, szenvedélyeit, előítéleteit, ’s kicsinykedő hiúságait; ’s távol a sirboltok’ gőzétől a ’tisza légben szive’ tiszta gerjedelmével ahhoz emelkedik, ki fölötte, ’s minden teremtményen fölül van, a’ nagyhoz; ’s ismét a ’természet’ urától e’ magányos vadonban elszórt óriási művekre visszatérvén, parányisága’ érzetében teremtője előtt porba alacsonyodik.”

Egy másik írásból a kultúrtörténet és a növények gyógyászati felhasználása iránt fogékony Szenczyt ismerhetjük meg. A fehér fagyöngy (*Viscum album*) és az európai gyimbor (*Loranthus europaeus*) életmódjának, a kapcsolódó hiedelmeknek (“varázsi erő”) és a két növény népgyógyászati jelentőségének ismertetése után Szenczy ezeket a növényeket az orvosok – a ’szenvedő emberiség’ őrangyalainak – is figyelmébe ajánlja.

Szintén teljes terjedelmében szerepel a kötetben Szenczy kiemelkedően úttörő előadása (1847-ből) a növények vándorlásáról. Ezzel az elsők között vetette fel azt a problémát, amit ma az adventív özönnövények (invázorok) problémájaként ismerünk. Részletezi az idegen földről származó fajok terjedésének főbb módjait és kitér az ellenük való védekezés fontosságára és lehetőségeire is. Illusztrációként álljon itt egy idézet a bevezető gondolatok közül: “Alig van növény, melynek az egész világon volna hazája; némely fajok éppen szűk határok közé szorítvák, és születésük helyét úgy szeretik, hogy ha máshová szállíttatnak, minden ápolás mellett is elsorvadnak; némelyek ellenben egész más világrészekbe is elterjednek, a mindenen uralkodó embernek hol gyönyörére s hasznára, hol bosszúságára s kárára. Efféle terjedések növényvándorlásnak neveztetnek.”

A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár és Savaria Múzeum által közreadott kötet rendkívüli gondossággal szerkesztett. A régies szóhasználat, a gyakori latin idézetek és a növénynevek azóta történt változásai miatt néhol nehezen értelmezhető szövegek megértését a Szenczy emlékéhez méltó, korszerű és igazi filológiai pontossággal összeállított jegyzettárak, Balogh Lajos munkái segítik. A könyv kivitele is dicsérendő, kötésterve pedig – túlzás nélkül állítható – kiemeli az utóbbi időben megjelent hasonló tematikájú kötetek sorából. Sajnos meglehetősen alacsony példányszámban jelent meg (200 db), de most még megrendelhető a Kiadó címén (9700, Szombathely, Petőfi S. u. 43.).

Végezetül jó szívvel ajánlom ezt a kis könyvet minden, a botanika és a botanikatörténet iránt érdeklődő figyelmébe.

KUN András